

Afirmacija usmenoknjiževnih oblika u hrvatskoj dječjoj prozi prve polovice 20. stoljeća

Golac, Stipe

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:849592>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA KROATISTIKU
PREDDIPLOMSKI JEDNOPREDMETNI STUDIJ HRVATSKOGA JEZIKA I
KNJIŽEVNOSTI

Zadar, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZADRU
ODJEL ZA KROATISTIKU
PREDDIPLOMSKI JEDNOPREDMETNI STUDIJ HRVATSKOGA JEZIKA I
KNJIŽEVNOSTI

Afirmacija usmenoknjiževnih oblika u hrvatskoj dječjoj prozi prve
polovice 20. stoljeća

Završni rad

Student:

Stipe Golac

Mentor:

doc.dr.sc. Denis Vekić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Stipe Golac**, ovime izjavljujem da je moj završni rad pod nazivom ***Afirmacija usmenoknjiževnih oblika u hrvatskoj dječjoj prozi prve polovice 20. stoljeća*** rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojeg rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije korišten u bilo kom drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojeg rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Zadar, 4. studenog 2023.

Afirmacija usmenoknjiževnih oblika u hrvatskoj dječjoj prozi prve polovice 20. stoljeća

Sažetak

Usmena književnost na hrvatskom tlu interferira se u pisana djela od početaka pismenosti. Dječja književnost, kao posebna kategorija umjetničkog stvaralaštva, unosi elemente usmenosti u autorska djela posredstvom mnogih usmenoknjiževnih oblika: bajka, mit, legenda, lirska i epska pjesma samo su neka od njih.

Završni rad „Afirmacija usmenoknjiževnih oblika u hrvatskoj dječjoj prozi prve polovice 20.stoljeća“ donosi opći pregled interferencije usmene i pisane književnosti kroz povijest te pregled razvoja dječje književnosti u doticaju s usmenim stvaralaštvom. Cilj rada je prikazati umjetničku vrijednosti usmenoknjiževne riječi afirmiranu i unutar pisanih jedinica dječje književnosti prve polovice 20. st., što se analizom odabranih djela i prikazuje.

Ključne riječi: usmena književnost, pisana književnost, interferencija, suodnos, tradicija, *Zlatni Danci, Priče iz Davnine, Veli Jože, Vlak u snijegu*

The Affirmation of Oral Literary Forms in Croatian Children’s Prose of the First Half of the 20th Century

Summary

Oral literature in Croatia interferes with written works from the beginning of literacy. Children’s literature, as a special category of artistic creativity, introduces elements of orality in authors’ works through numerous oral literary forms – a fairy tale, myth, legend, lyric and epic poem being some of them.

The final thesis “The Affirmation of Oral Literary Forms in Croatian Children’s Prose of the First Half of the 20th Century” provides a general overview of the interference of oral and written literature throughout history and an overview of children’s literature in contact with oral creativity. The aim of this thesis is to show the artistic value of oral literature that exists within written works of children’s literature of the first half of the 20th century.

Key words: oral literature, written literature, interference, correlation, tradition, *Zlatni Danci, Priče iz Davnine, Veli Jože, Vlak u snijegu*

SADRŽAJ

1. Uvod.....	6
2. Suodnos hrvatske usmene i pisane književnosti.....	7
3. Usmenoknjiževni oblici u djelima hrvatskih pisaca dječje književnosti u prvoj polovici 20. stoljeća	10
3.1 Jagoda Truhelka, <i>Zlatni danci</i>	12
3.2 Ivana Brlić-Mažuranić, <i>Priče iz davnine</i>	15
3.3 Vladimir Nazor, <i>Veli Jože</i>	18
3.4. Mato Lovrak, <i>Vlak u snijegu</i>	21
4. Zaključak.....	25
5. Popis literature	27

1. Uvod

U završnome radu *Afirmacija usmenoknjiževnih oblika u hrvatskoj dječjoj prozi prve polovice 20. stoljeća* obrađen je suodnos usmene i pisane književnosti te načini na koje usmena književnost pronalazi svoje mjesto u pisanoj dječjoj prozi u navedenom razdoblju. Kroz pregled književnog stvaralaštva koje ulazi u okvire dječje proze, autora Jagode Truhelke, Ivane Brlić-Mažuranić, Vladimira Nazora i Mate Lovraka, analizirat će se usmenoknjiževni elementi koje pisci unose u svoja autorska djela te načine na koji oni oblikuju tekst.

Usmena književnost je u vremenskom slijedu uvijek prethodila pisanoj, a prvi primjeri sežu sve do agrafijskog razdoblja, prije pojave pisma. U prvom poglavlju posvećenom suodnosu usmene i pisane književnosti, definirat ćemo navedene pojmove, prikazati u književnopovijesnom kontekstu njihovu vezu od početaka pismenosti te dati kronološki prikaz pojavnosti usmenoknjiževnih oblika u djelima hrvatske književnosti.

Sljedeće poglavlje „*Usmenoknjiževni oblici u djelima hrvatskih pisaca dječje književnosti*“ podijeljeno je u više potpoglavlja. U uvodu donosi definiciju i kratak opći pregled pisane dječje književnosti od njezine pojave do početka 20. stoljeća, dok u potpoglavljima nizom predstavlja književna djela i afirmaciju usmenoknjiževnih oblika u njima.

Kao djela reprezentativna za temu rada koristit će se *Zlatni danci* Jagode Truhelke, *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić, *Veli Jože* Vladimira Nazora te *Vlak u snijegu* Mate Lovraka. Svi navedeni književnici u svome su autorskom stvaralaštvu koristili elemente usmene književnosti, a odabrani su u istraživanje zbog različite namjene i funkcija istih u djelima. Neki od njih su svjesno i namjerno koristili usmenoknjiževne oblike: neki su narodne elemente unosili preko emocionalno-doživljajnih spoznaja o djetinjstvu, dok su neki, udaljujući se od narodnih struktura u okvire realnoga i stvarnog, iste upotrebljavali na pojedinim razinama književnog teksta - bez jasne namjere.

Iz analize usmenoknjiževnih elemenata u navedenim djelima, u zaključku će se dati osvrt na sveukupnost karakteristika koje smo prethodno zabilježili i sistematizirali.

U popisu literature će se navesti sva citirana literatura, kao i onu koja je korištena za istraživanje u završnom radu.

2. Suodnos hrvatske usmene i pisane književnosti

Dok se pisana književnost definira kao „pismom fiksiran tekst koji potpuno čuva sadržajne i oblikovne karakteristike zapisa“ (Banov-Depope, 2011:75), usmena književnost određuje se kao „najstariji i najdugotrajniji oblik umjetničkog stvaranja jezičnim medijem“ (Kekez, 1988:175). U recepciji pisane književnosti sudjeluju „autor i čitatelj posredstvom jezika i podloge, papira koji bilježi trag. Za usmenu književnost važna je i kategorija prenositelja sadržaja, slušaoc te govor i neverbalna komunikacija“ (Sunara, 2021:449).

Iako se usmena književnost svrstava u filološku disciplinu jer joj je osnovni medij riječ, ona je gotovo uvijek ostvarivana unutar cjelokupnog narodnog života i običaja, koji ju čine važnom kako filologiji, tako i etnologiji, antropologiji, folkloristici i dr. „Imenovanje ovoga književnog fenomena nije kroz povijest bilo ujednačeno, dok se danas najčešće govori o narodnoj, folklornoj ili usmenoj književnosti“ (Botica, 2013:39).

U povijesnom kontekstu proučavanja suodnosa usmene i pisane književnosti, razlikujemo tri razvojne etape. „Prva je agrafijska, u kojoj egzistira samo usmena književnost. U drugoj etapi razvoja u suodnosu usmene i pisane književnosti veći je udio usmene, dok je u trećoj fazi nastupila prevlast pisane književnosti“ (Kekez, 1998:134). U povijesnom pregledu koji slijedi u nastavku, kronološki će se navesti neki primjeri interferencije usmene i pisane književnosti. On ni u kojem slučaju nije sveobuhvatan, ali je ilustrativno važan jer prikazuje trajnost usmenoknjiževnih elemenata koji su se održali do početka 20. stoljeća.

Posredstvom metode uočavanja usmenoknjiževnih oblika u djelima suvremene hrvatske dječje proze pokušat će se prikazati količina i vrsta istih. Poznato je da se uz postojanje pisane književnosti usporedno razvijala i usmena književnost, koja je u određenim povijesnim trenucima imala doticaja s pisanom. Stoga se ovdje nudi kronološki prikaz najvažnijih usmenoknjiževnih dodira s pisanom književnošću kako bi se stekli uvjeti za prikaz udjela istih na pisana djela u ovom radu odabranih autora i autorica.

Već u *Bašćanskoj ploči (1100.)* kao jednom od najstarijih spomenika hrvatskog jezika i kulture, uočavaju se elementi usmene književnosti. Uz narodno pravo, građevinarstvo i život, u tekstu ploče se pojavljuje i kletva „*Da iže to poreče klni i Bog*“ (Koji to poreče, prokleo ga Bog) kao „usmena narodna konstrukcija“ (Kekez, 1988:15). Srednjovjekovni zapisi u hrvatskoj povijesti, kao što su zakoni, statuti, misali, brevijari, listine i sl. sadrže elemente usmene književnosti jer

su odraz narodnog života koji jasno pokazuju istraživani suodnos. U *Vinodolskom zakoniku* (1288.), kojeg suvremeni istraživači opisuju kao „transkripte usmenih i običajnih normi zajednica u čiju su svakodnevicu povezani“ (Banov-Depope, 2005:21-22), pronalazimo deseterac, stih usmenog pjesništva: „*U vrême kralja Ladislava, preslavnoga kralja ugrskoga*“ (Kekez, 1988:84). Krajem 15. i početkom 16. stoljeća započinje hrvatski humanizam i renesansa. Jačanje narodnog jezika i pismenosti u Hrvata imalo je utjecaj na sve veću književno-umjetničku produkciju te su tako i stilske odrednice usmene književnosti, inkorporirane u pisana djela, izražene u mnogim primjerima. „Juraj Šišgorić 1487. u svojem djelu *De situ Illyriae et civitate Sibenici* govori o usmenom lirskom stvaralaštvu na području Šibenika, dok 1556. Petar Hektorović u *Ribanju i ribarskom pirigovaranju* donosi prve tiskane usmenoknjiževne primjere (Kekez,1998:166-67), bugarštice“ (*Kraljević Marko i brat mu Andrijaš, O Radosavu Siverincu i Vlatku Udinskom*), zagonetke, poslovice, pučke praznovjerice i baladu *I kliče djevojka* (Botica, 2013:112-113). U 16. stoljeću važnu ulogu u renesansnoj književnosti zauzima drama, prvenstveno komedija i pastirska igra, a jedan od najvažnijih pisaca bio je Marin Držić. „Pastirska igra korijene vuče od rimskih i grčkih ekloga preko talijanskih svećanih mitoloških igara, a karakteristični likovi bili su pastiri i nimfe, koje su posredstvom naše usmenoknjiževne tradicije postale vile (Kombol i Novak, 1992:125). Petar Zoranić u prvom hrvatskom romanu *Planine* opisuje „fantastični put iz Primorja u planine, cvjetni kraj pastira i vila, nesretne ljubavnike pretvorene od bogova u stabla i cvijeće i sl.“ (Kombol i Novak, 1992:150). U 17.st. Barakovićev spjev *Vila slovinka* sadrži bugaršticu *O majci Margariti*, kao i predaje o mitskom podrijetlu Zadra (Kombol i Novak, 1992:204). Fran Krsto Frankopan i Ignjat Đurđević primjenjuju u svome pjesništvu epski deseterac u službi epsko-lirskoga oblika, njeguju narodnu regionalnu ljubavnu pjesmu te religioznu poeziju (Kekez, 1988:141). U 18. stoljeću koje je obilježeno prosvjetiteljskim duhom, Matija Antun Relković u svom opusu njeguje basnu, anegdotu i mudre izreke na kojima, u skladu sa prosvjetiteljskom poetikom, primjenjuje utilitarni postupak. Prema Bošković-Stulli, u *Satiru* prepoznajemo deseterački stih i opće razumljivu ikavsku štokavštinu, s „mjestimičnim obratima iz usmenih pjesama i poslovice“ (Bošković-Stulli, 1978:225). 19. stoljeće u hrvatskoj je književnosti obilježio narodni preporod koji je bio politički i književni pokret. Već 1813. Maksimilijan Vrhovec izdaje proglas o sakupljanju narodnog blaga, dok zanimanje za usmenoknjiževnu tradiciju u godinama preporoda više proizlazi iz potrebe za uzdizanjem nacionalnog identiteta, nego zbog njezinih umjetničkih karakteristika. U idućim godinama,

Stanko Vraz je također odigrao značajnu ulogu u prikupljanju usmenog pjesništva kao pjesnik, istraživač i kritik (Bošković-Stulli, 1978:291). Gotovo svi kasniji autori u vrijeme i poslije preporoda koriste usmenoknjiževne elemente u svome stvaralaštvu; Ivan Mažuranić u *Smrti Smail-age Čengića* „kombinira pučki osmerac i deseterac te stilske figure kao što su refren, leoninska rima i antanaklaza“ (Živančević; Frangeš, 1975:85-6); Dimitrija Demeter za temu *Teute* uzima legendu o ilirskom podrijetlu južnih slavena, dok za stvaranje *Grobničkog polja* predložak ima u legendi o pobjedi Hrvata nad Tatarima (Mongolima); Petar Preradović njeguje tradiciju i upotrebljava deseterac, a njegovu poeziju „determinira prije svega narodnost, u izrazu i tematici (*Zora Puca, Putnik, Djed i Unuk, Rodu o jeziku, Jezik roda moga*)“ (Živančević; Frangeš, 1975:131-2). August Šenoa u hrvatskom protorealizmu unosi usmenoknjiževne elemente u svoje povijesne romane (*Seljačka buna*, legenda o lijepoj Dori), dok u njegovu pjesništvu imamo čest primjer utjecaja narodnih predaja i poslovice (*Kameni svatovi, Kugina kuća, Vilin prsten*) te upotrebu slavenske antiteze kao usmenoknjiževne stilske figure (*Dva Dujmovića*) (Kekez, 1988:205-207.). U hrvatskoj se književnosti na prijelazu 19. u 20. stoljeće javlja književno razdoblje moderne sa svim popratnim književnim pravcima: naturalizmom, esteticizmom, simbolizmom, impresionizmom, realizmom, neoromantizmom i sl. Iako književna djela i njihovi autori u novom dobu tragaju za novim, specifičnim književnim ostvarenjima i poticaje sve više nalaze u reprezentativnim djelima svjetske književnosti, usmenoknjiževni elementi i dalje supostojе u modernom hrvatskom izričaju. Tako npr. Ivo Vojnović piše dramske pokušaje s temama iz narodne poezije (*Smrt majke Jugovića*), dok se Dinko Šimunović u svojim pripovijestima često koristi legendama, pričama i vjеровanjima kao narodnim blagom, preko kojega se identificira sa svojim junacima (Šicel, 1978:248).

U hrvatskoj pisanoj književnosti tradicionalni utjecaj je kroz dugi vremenski period značio ujedno i utjecaj usmenog stvaralaštva: „Nije moguće napisati povijest književnosti jednoga naroda bez izvođenja zaključaka na njezinoj usmenoj odrednici u trajanju, pogotovo kada bi se ta odrednica mogla pokazati bitnom“ (Kekez, 1988:7). Usmena književnost koju istraživači proučavaju u povijesnom razdoblju bila je zapisivana. Ona je postala dio pisane književnosti i izgubila autentični kontekst izvedbe, transformirala se iz auditivnog oblika u vizualnu grafičku formu (Banov-Depope, 2005:7). Tako je karakteristično obilježje usmene književnosti da djeluje neposrednom komunikacijom ograničeno na njezinu zapisanu inačicu, na završnu etapu, koja je razvojno ograničena (Kos-Lajtman, 2008:296-97). Svaka nacionalna književnost posjeduje kategoriju usmenosti i pisanosti. Do njihovog međusobnog prožimanja dolazi radi

usporednog supostojanja u sinkronijskom i dijakronijskom smislu (Hranjec, 2006:50). Kroz književna razdoblja od pojave pismenosti do današnjih dana, mijenjali su se načini na koje navedene kategorije književnosti supostoje u vremenu, sa spoznajom da je njihov suodnos promjenjiv ali trajan, i da jedna bez druge nikad nisu cjelovita slika književnoumjetničkog života.

3. Usmenoknjiževni oblici u djelima hrvatskih pisaca dječje književnosti u prvoj polovici 20. stoljeća

Ako se dječja književnost definira kao ona koja po svojoj tematici, formalnom ustrojstvu i namjeni odgovara dječjoj dobi, „često nailazimo i na primjere književnih djela koja su njihovi autori pisali bez unaprijed utvrđenog predumišljaja o klasifikaciji i namjeni iste za djecu“ (Crnković i Težak, 2002:7-8). Ona, iako često ima svoju psihološku i pedagošku razinu, nije napisana samo u odgojno-razvojnog kontekstu, već je njezina svrha i namjena također umjetničke prirode.

Formalna povijest pisane dječje književnosti počinje još u 17. stoljeću, gdje se u razvijenim državama poput Francuske i Engleske počinju prodavati knjižice za puk koje sadrže narodne predaje (folklor), biblijske poučne priče i viteške priče o borbi sa zmajevima i čudovištima. Iako su primarno pisane za odrasle čitaoce, zbog svoje jednostavnosti i začudnosti, ali i prepričavanja, sigurno su dopirale do djece. Prva namjenski za djecu pisana knjiga u svijetu bila je „*Spiritual Milk for Boston Babes*“, a autor je bio John Cotton. U kasnijim stoljećima, kroz stvaralaštvo Jean de La Fontainea, Charlesa Perraulta, Daniela Defoea i dr. dječja se književnost sve više afirmira i zauzima sve važnije mjesto u umjetničkoj književnosti. U 19. stoljeću događa se veliki procvat dječje pisane književnosti: „U svim su se vrstama pojavila neprijeporna umjetnička djela, nakladnici su uspješno poslovali dječjim knjigama, razvile su se dječje knjižice i knjiga je lakše nego prije dolazila do djece“ (Crnković i Težak, 2002:51). Neki od najpoznatijih predstavnika bili su braća Jacob i Wilhelm Grimm, Walter Scott, James Fenimore Coper, Hans Cristian Andersen i dr. Početak 20. stoljeća u dječjoj svjetskoj književnosti obilježen je objavljivanjem do tad „najuspjelije i najvrednije američke fantastične

priče“, *Čudnovati čarobnjak iz Oza*, koju je napisao Frank Lyman Baum (Crnković i Težak, 2002:84).

Hrvatska dječja književnost počela se pisati orijentirano na djecu nešto kasnije, a *Obilato mliko duhovno* (1754.), autora Antuna Kanižlića, uzima se za primjer prve pisane dječje književnosti. Spomenuto djelo svojom je svrhom i namjenom bilo više poučavateljskog i propovjedačkog karaktera, nego zabavnog. Nakon Kanižlića nije se dogodio procvat dječje književnosti, već ona skoro da i ne postoji do 19. stoljeća, a neki od autora koji su ju pokušali više afirmirati do njezina procvata u 20. stoljeću bili su August Šenoa, Ivan Filipović, Josip Milaković, Ivan Devčić i Milka Pogačić.

Kroz povijesni pregled usmene književnosti i njezinih interferencija u djela nabrojanih autora, zaključuje se kako su puno prije pisanih knjiga za djecu potojale razne vrste usmene književnosti s istom ili barem sličnom funkcijom. Bajka, basna, mit, legenda, usmena priča i usmena poezija samo su neke od usmenoknjiževnih vrsta koje su čitane djeci ili dane na samostalno čitanje. Na razini strukture dječji su pjesnici, osobito ranije, često koristili usmenolirsku formu. Jednim je dijelom to bio oblik oslanjanja na tradiciju, a s druge strane pak „ciljana spoznaja da je takva tradicionalna struktura već poznata djetetu iz obiteljskog kruga“ (Hranjec, 2006:20). Kod proznog stvaralaštva, česta je motivska podudarnost: „Tematskomotivski korpus iz svijeta zavičajnoga, pa florilogijskoga i anomalnoga bogato zastupljen u usmenoj književnosti – doživio je svoju prezentaciju u hrvatskoj dječjoj književnosti (Hranjec, 2006:20).

Stjepan Hranjec u pregledu dječje književnosti primjećuje nekoliko razina na kojima usmena književnost mijenja dječju:

1. Promjena na razini ugođaja, preuzimatelj teži za ludističkim i nonsensnim tvorbama.
2. Mijenja se razina forme, prenosi se vrsta (oblik) iz jedne književnosti u drugu, dok se u drugom slučaju različite vrste međusobno prožimaju.
3. Elementi usmene književnosti proinačavaju se (interpoliraju) na razini strukturnih obrasaca.

4. Na ritmotvornom, semantičkom i leksičkom planu događa se veliki broj interferentnih procesa, koristi se jezični usmenoknjiževni inventar te njegovo navođenje i preoblikovanje.“ (Hranjec, 2006:21)

Kada je riječ o hrvatskoj dječjoj književnosti koja se stvara u 20. stoljeću, često joj se pridružuju epiteti stvarne, prave, „književno verificirane“ dječje književnosti (Hranjec, 2006:50). Na primjerima koji će se navesti u narednim poglavljima, obradit će se usmenoknjiževni elementi u djelima nekoliko autora koji su među najzaslužnijima, kako za potpunu afirmaciju dječje književnosti, tako i za stvaranje dječjeg svijeta u kojem usmenost i pisanost supostoje lako, slikovito i bez težnje za superiornošću.

Pojavnost usmenoknjiževnih oblika u djelima dječje književnosti ne predstavlja samo interferenciju usmene i pisane književnosti, nego i kulturalnu interferenciju, koja iz pučke svakodnevnice ulazi u djela pisane književnosti. Poslovično blago naroda, dijelovi usmenih lirskih pjesama, retorički i sitni oblici pronalaze svoje mjesto u pisanoj književnosti posredtvom njihove rasprostranjenosti i učestalosti u svakodnevnom izričaju. Stoga usmenoknjiževni elementi predstavljaju i svoje regionalne osobine.

3.1 Jagoda Truhelka, *Zlatni danci*

Jagoda Truhelka (1864.-1957.) uz korpus književnosti za odrasle, bila je najpoznatija i nacjenjenija po svojem doprinosu dječjoj književnosti. Kao učiteljica, živjela je i radila u Osijeku, Gospiću, Banjoj Luci, Sarajevu i Zagrebu. Pisala je romane, pripovijetke, novele i prozna razmatranja. Autobiografska trilogija *Zlatni danci* „svakako je najbolje što je Jagoda Truhelka darovala dječjoj književnosti (Hranjec, 2006:53). Prvi dio trilogije¹ objavljen je 1918. pod istim nazivom, dok su *Bogorodičine trešenje* objavljene 1929., a *Dusi domaćeg ognjišta* 1930. godine

Ovako prof. Milan Crnković opisuje strukturu navedenog djela:

„No kao što nije znala graditi roman, u kojem se traži vještina vođenja radnje, sustavna arhitektura, tako – srećom – ni djetinjstvo nije obrađivala memoarski, kao sustav sređen od prvih sjećanja do zadnjeg Aničina (autoričina) igranja lutkom, ili do očeve smrti, odnosno preseljenja u Zagreb. Ona je voljela

¹ Neki autori je nazivaju i tetralogijom jer je 1944. dodan dio *Crni i bijeli dani*

zaokruženi detalj, atmosferu rodne kuće u Labudovoj ulici, toplinu doma za blagdane, zgode iz igre, s izleta, s posjeta, pogreške, zanose, sanjarenja i razočaranja. “ (Crnković i Težak, 2004:274).

Uz intimizaciju stila koja se očituje u izravnome obraćanju čitatelju, kolorizam, simbolizam i nasljedovanje biblijskog stila, česta je nazočnost usmenoknjiževnih oblika u stukturi Truhelkinih djela (Hranjec, 2006:55).

Iako bajkovitost nije jedno od glavnih obilježja pisanja Jagode Truhelke, neki se elementi mogu primjetiti npr. u opisima sredine (ulice, grada) u kojima Anica, Dragaš i Ćiro odrastaju:

„Ispod visokih krovova, većinom od mrske trske, visila su sve po dva prozorca kao dva oka pospano i začuđeno, vratašca postrance činila se kao iskrivljena usta i eto, vide ti se sve te kućice kao golema lica nekakvih čudesnih bića, što se mirno godine i godine zgedaju, a ne mogu se sastati.“ (Truhelka, 2004:5).

U Aničinim razmišljanjima ispitivanju majke o njihovoj njihovoj baki, Truhelka uvodi usporedbe s bakom iz bajke, u ovom slučaju Crvenkapice:

„Pa zar ne znaš, mama, kako je Crvenkapičinu baku vuk pro...proždr...o. Ona je mislila da je to bila Crvenkapica i otvorila mu vrata, a on je na nju skočio pa ju je pro...proždro. Ali onda je došao lovac pa je ubio vuka i rasporio mu trbuh i baka je izišla zdrava i živa. Je 'l, mama je 'l to istina...?“ (Truhelka, 2004:33)

Dok djeca pričaju s vodeničarom na rijeci, on im pripovijeda zgodu u službi fantastične priče s čudesnim elementima. U fabuli priče o starcu i starici, također vodeničarima, dolazi gladni putnik i zamoli ih za kruh. Kada mu starac odlomi polovicu pogače, putnik progovara: *„Hvala na daru. I za uzdarje neka vam budu tri želje proste“*. Oni požele kobasice kao prvu želju, a u međuvremenu se posvađaju zašto nisu mogli poželjati nešto korisnije. Na kraju na njih iskoriste sve tri želje. Druga je bila slučajna starčeva kletva babi *„da bi ti se našla na vrh nosa“* (Također usmenoknjiževni oblik), dok je treća želja bila da se starici kobasica makne s nosa, nakon čega oni nastave s večerom (Truhelka, 2004:61). Moglo bi se pretpostaviti da Truhelka na ovaj način zadržava dječju pažnju pri čitanju i razbija fabule o dječjoj svakodnevnici, privlačeći tako čitatelje svih slojeva društva i u svim razdobljima, sve do danas.

Zanimljiva za analizu je i narodna predaja o značenju Božića te određenje istoga kao nečega čudesnog:

„Što ćeš vani? – upita sestra. – Snijeg vidjeti! – isprsi se Dragoš. – Uh, ne smiješ! Znaš što je mama kazala. Tko ide van, neće mu Božić ništa donijeti! – učila ga sestra. Božić...!, zamisli se Dragoš. To je dakako čarobna riječ...“ (Truhelka, 2004:108).

Truhelka u *Zlatnim Dancima* često poseže i za narodnim usporedbama te opisima realne sredine, stvarajući tako u djetetu neku čudesnu sliku ljepote, dok je kroz opis često provučena i nota podučavanja i odgoja. Jedan od takvih je opis kumina vrta:

*„Naposlijetku će se tkogod pitati, može li još štogod stati u to maleno carstvo? I doista, uz tarabu naokolo hvatali se grmići jorgovana, hvojke maline, a nasred bašče dizala se kajsija, kumin **ponos i dika**, jer ju je svojom rukom sadila i svakoga ljeta s nje obrala najmanje dvije kajsijice. Tu je kajsiju ona čuvala **kao oko u glavi**...“ (Truhelka, 2004:15).*

U pregledu hrvatske dječje književnosti, Hranjec je izdvojio više odlika interferencije usmene književnosti u *Zlatnim dancima* (Hranjec, 2006:56):

1. Interpoliranje usmenih oblika poučnih izreka, lirskih crtica i poslovice: *Trbuhom za kruhom; Danas lav, sutra mrav: Što je previše, ni s kruhom nije dobro; Što maca okoti, miševе lovi; U sreći se ne ponesi i dr.*
2. Sintagmatika usmenog podrijetla: *Zato smo u Slavoniji, zemlji plemenitoj; Kolo zametne sitna ljubičica.*
3. Narodni frazeologizmi: *Stade i udri u razgovor; vesela im majka; puče glas po gradu*
4. Usporedbe iz ruralnoga svijeta: *Kola su odskakivala kao orah po rešetu; Kako je zdrava kao jabuka i dr.*
5. Nasljedovanje ritma usmenoga pripovijedanja: *Bio po svijetu kao pčela po cvijetu; Prođu danci kao sancij a godišta kao ništa*
6. Mnoštvo epiteta: *pjeva tanko i glasovito, gizdava djevojka i sl“ (Hranjec, 2006:56).*

U navedenim primjerima i prikazanim književnoumjetničkim razinama zaključuje se kako su *Zlatni danci* djelo dječje književnosti koje reprezentativno pokazuje odlike prožimanja pisane

riječi usmenoknjiževnim elementima. Oni supostoje uklopljeni u sliku dječjeg svijeta koji istovremeno motivira, fascinira, obrazuje i zabavlja mladog čitatelja, dajući mu sve ono što je potrebno za daljnju čitalačku motiviranost.

3.2 Ivana Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine*

Ivana Brlić-Mažuranić (1874.-1938.) hrvatska je spisateljica koja se u književnosti javlja u doba moderne, iako većinu života piše i stvara daleko od glavnih književnih poprišta, u slavonskoj obiteljskoj svakodnevnici. Rođena je u Ogulinu, a u drugoj godini života seli s roditeljima u Varaždin. Dva razreda pohađala je u školi, dok je ostatak obrazovanja stekla privatno, s većim intenzitetom nakon preseljenja u Zagreb kod djeda. Uz djeda Ivana Mažuranića koji je imao etički utjecaj na njezin život i rad, najveći utjecaj na njezino stvaralaštvo imali su Franjo Marković, koji je bio i poticatelj njezinih prvih književnih ostvarenja te biskup Josip Juraj Strossmayer kao obiteljski prijatelj koji ostavlja snažan dojam na Ivanu Brlić-Mažuranić, što je vidljivo u njezinoj često domoljubno-kršćanskoj motiviranosti. Kad se 1892. udala, seli u Slavonski Brod i tu počinje njezino najplodnije i najvažnije književno radoblje (Hranjec, 2006:25). U književnosti se javlja 1902. djelom *Valjani i nevaljani*, a tri godine kasnije objavljuje zbirku kraćih proza *Škola i praznici*. 1913. izlazi roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, kojim afirmira hrvatski dječji roman, dok je njezina najpoznatija zbirka dječjih pripovijedaka *Priče iz davnine* izašla 1916. (Hranjec, 2006:60). Prva verzija sadržavala je šest priča, dok je kasnije (1926.) nadopunjena s još dvije, ukupno osam: *Kako je Potjeh tražio istinu*, *Ribar Palunko i njegova žena*, *Regoč*, *Šuma Striborova*, *Bratac Jaglenac i sestra Rutvica*, *Lutonjica Toporko i devet župančića*, *Sunce djever* i *Neva Nevičica te Jagor*.

Suodnos *Priča* i usmenoknjiževne tradicije potvrđuje i sama Ivana Brlić-Mažuranić u *Pismu sinu dri Ivanu Barliću*, koje se odnosi na postanak samo zbirke. Autorica potvrđuje afirmiranost *Priča* kao njezina originalnog djela, s objašnjenjem da je jedino nazive likova i imena općenito preuzela iz Slavske mitologije, dok su sve ostale sastavnice (prizori, fabula, razvoj događaja) njezin stvaralački rad. Kad govori o vezama sa usmenom književnošću, autorica zauzima drugačiji stav (Kos-Lajtman i Turza Bogdan, 2010:176): „S tog gledišta moje su priče zaista ne moje, nego su one pričanja, predviđanja, nade, vjerovanja i uzdanja cijele duše slavenskog plemena“ (Brlić-Mažuranić, 1930:289).

Da bi se lakše prikazao utjecaj usmene književnosti na *Priče*, koristit ćemo nekoliko razina djela koje je Hranjec primjetio u *Pregledu hrvatske dječje književnosti* te ih proširiti s drugim studijama i konkretnim primjerima (Hranjec, 2006:61):

1. Motivi religioznosti, koji se ogledaju u slavenskim i kršćanskim sadržajima. Hranjec smatra da su „sve priče natopljene kršćanskim duhom te je posrijedi tek transparentnost, odnosno, nisu samo one kršćanske u kojima se spominje Bog (Hranjec, 2006:61). U objašnjenjima navodi primjer u kojem se prizor iz priče *Kako je Potjeh tražio istinu*, a u kojemu se trojici braće ukaže *Svarožić* kao svjetlost, dovodi u blisku vezu s Matejevim evanđeljem gdje se Isus Petru, Jakovu i Ivanu preobrazi tako da mu „lice zasja kao sunce, a haljine mu postanu bijele kao svjetlost“ (Hranjec, 2006:61). Također, važni motivi koji imaju postanak u usmenoj književnosti su motivi doma i kućnog ognjišta, usko povezani s idealizacijom obiteljskih vrijednosti (BanovDepope, 2019:110).

2. Kada govorimo o određenju prostora u *Pričama*, na prvi pogled je on zaista neodrediv i sveobuhvatan, a takav bi vjerojatno i ostao da se svaka priča čita kao pojedinačno djelo. Međutim, kada se analiziraju sve *Priče* istovremeno, Hranjec primjećuje četiri tipična hrvatska pejzaža: mediteranski (*Ribar Palunko i njegova žena*), dinarski (*Bratac Jaglanec i sestrice Rutvica, Jagor*), prigrorski (*Lutonjica Toporko i devet župančića, Kako je potjeh tražio istinu*) i panonski (*Sunce djever i Neva Nevičica*) (Hranjec, 2006:61).

3. Struktura bajke nije istovjetna u svim pričama; ponekad je zgusnuta, a ponekad razvedena, ali uvijek s jakim dramskim elementom (Hranjec, 2006:61). Uvodne rečenice pojedinih priča najčešće su istovjetne onima u tradicionalnim bajkama: „*Bilo je to u vrlo davno doba. Na jednoj krčevini u staroj bukovoj gori živio starac...*“ ili „*Navalili neprijatelji na tvrđi grad neke plemenite i dobre kneginje*“ (Brlić-Mažuranić, 2019:21-98).

4. Likove u *Pričama* možemo promatrati kroz mnogo poznatih opreka: stvarne i izmišljene, ljudske i animalne, mlade i stare, dobre i zle. Prema Bošković Stulli, jasan je veliki utjecaj

Aleksandra Nikolajeviča Afanasjeva, naročito u imenima božanstava kao što su *Svarožić*, *Mokoš*, *Hrs*, *Stribog* te motivima kamena *Alatira*, *Zore-djevojke*, *Kralja Morskoga*, zmije orijaške, ptice orijaške, zlatne pčele, starca *Neumijke*, babe *Poludnice* i *Domaćih* (BoškovićStulli 1970:165-169). Također, Estella Banov spominje likove slavenskih duhova nazvanih *Domaći* u *Šumi Striborovoj* i uspoređuje ih s likovima bjesova u u priči kako je Potjeh

tražio istinu, zaključujući da obiluju dinamičnim slikama: „Premda se među ovim fantastičnim stvorenjima izdvajaju pojedini likovi, kao što je na primjer *Malik Tintilinić*, autorica je ova fantastična bića prikazala kao skupine koje nalikuju zaigranoj djeci, a njihove zajedničke aktivnosti i igra najdinamičniji su segmenti u *Pričama* te podsjećaju na ritmičnost i intonaciju usmene književnosti“ (Banov-Depope, 2019:110).

Pojedine bajkovite likove autorica približava čitatelju posredstvom stvarnih osoba, npr. lik *Mokoša* u priči *Sunce djever i Neva Nevičica*:

„Tako jednog dana, a bilo je to ravno o Koledama i ciča zima, dođe do mlina neka baka, a na baki krpe i dronjci. Stajao mlin u gaju na potoku i nitko nije mogao znati odakle je baka došla. Ono pak **ne bijaše baka kakve bake jesu, već ono bijaše Mokoš**² (Brlić-Mažuranić, 2020:7).

5. Na jezičnoj je razini također jasno vidljiv utjecaj usmenoknjiževne tradicije. Priče iz davnine dijele se u dvije skupine: na priče u kojima je deseterac interferiran u „akustički i ritmičko ekspresivni jezik i stil“ Ivane Brlić-Mažuranić (*Kako je Potjeh tražio istinu, Šuma Striborova, Regoč i Jagor*) i na one u kojima deseterac izvorno supostoji u tekstu u kraćim ili dužim odlomcima (*Bratac Jaglanec i sestrice Rutvica*) (Brlić-Mažuranić, 1970:72-73): „*Sabljom zemlja u bokove dira, Ne bi li se zmaje probudio.*

Kad al Zmaje glavu podigao

I nad sobom relju ugledao,

Skoči Zmaje, stijenu odvaljuje,

Sutjesku je drevnu proširio.

Za bojak im polje pripravo“ (Brlić-Mažuranić, 2020:45)

Priče iz davnine neiscrpno su djelo za analizu suodnosa usmene i pisane književnosti. Gotovo svaka rečenica mogla bi sadržavati poneki primjer iz usmenoknjiževne tradicije, bilo da se radi o mitološkom podrijetlu, narodnoj riječi, bajkovitom ozračju ili tradicijskim vrijednostima. Kao skup svega navedenog, zaključujemo kako će djeca svih uzrasta uz sebe uvijek imati djelo

² U objašnjenjima se navodi kako je Mokoš moćna sila, koja je prema vjerovanjima starih Slavena vladala na zemlji, poglavito u močvarama

koje čuva usmenu književnost donoseći mnoge njezine oblike u dječji obzor očekivanja zanimljivo i maštovito, s jakom emotivnom podlogom.

3.3 Vladimir Nazor, *Veli Jože*

Vladimir Nazor (1876.-1949.) hrvatski je književnik koji u 20. st. iza sebe već ima golem književni opus te je u potpunosti afirmirani pisac. Primarno je bio književnik za odrasle, što je i sam potvrdio: „Vidjeh da je jedno pisati o djeci (što se kod nas ponajviše radi), a drugo pak pisati za djecu“ (Nazor, 1949:192). Samokritički je ustvrdio da nije bio pisac za djecu, već da se zbog nekih odlika njegova pisanja može uvrstiti i u taj korpus književnosti. Za njega su to najčešće „čudenje i znatiželja, privlačnosti i radost igre te mašta i humorni elementi“ (Skok, 1979:64-66). Kada Nazor piše za djecu, on primjenjuje slične gradivne postupke kao i Ivana Brlić-Mažuranić, ugledajući se na neke svjetske klasike kao što su Andersen ili Kipling. Ipak, u njima se uvijek osjeti i naslućuje njegova očaranost mitologijom, ljubav prema moru, jaka veza sa hrvatskom poviješću, okrenutost ka prirodi i snažni likovi koji ocrtavaju općeljudske stavove (Hranjec, 2006:64). Kao svoja djela koja stilski odgovaraju korpusu dječje književnosti, Nazor je izdvojio priče *Bijeli jelen*, *Minji* i *Veli Jože* (prerađena verzija) (Hranjec, 2006:64). Međutim, alegorijski gledano, još mnoge Nazorove pripovijetke mogu se čitati kao dječje, npr. *Halugica*, *Albus kralj*, *Dupin*, *Svjetionik*, *Voda* i druge.

Veli Jože prvi je put objavljen 1908. Kasnije ga Nazor prilagođava dječjem uzrastu i zajedno s djelima kao što su *Dupin*, *Bijeli jelen*, *Minji* i *Genovevina košuta* objavljuje 1930. u svesku *Dječja knjiga*. Uz spomenute pripovijetke, knjiga sadrži i pjesme, priče, legende, pouke i tuđa pričanja (Crnković i Težak. 2002:278).

Radnja *Velog Jože* smještena je u vrijeme vladavine Mletaka u Istri. *Jože* je bio div star 300 godina ali u potpunosti predan u službu gradskim vlastodršcima, kmet koji je obavljao najteže poslove. Kada u susretu s drugim zatočenim divom (*Galeotom*) shvaća da je zarobljen i da vlast nad njim imaju ljudi slabiji od njega, odlučuje poći svojim putem. Okuplja ostale zatočene divove i uvjerava ih da se udruže i žive slobodno, obrađujući zemlju oko Psoglavčeva brda. Bili su sretni i zadovoljni, ali brzo je i kod njih zavladao nemir oko podjele iskopanog zlata, obradivih površina, vina i sličnog. Gradske vlasti iskoristile su njihov unutarnji razdor te su nakon nekog vremena divovi kmetovi ponovno sami došli svojim vlastodršcima moleći ih za

povratak. Svi su se vratili, osim *Jože*, koji se u zadnji tren sjetio *Galeotovih* riječi „čovjek si i ti“ te otišao daleko od grada. (Nazor, 2001.)

U istraživanju usmenoknjiževnih odrednica u *Velom Joži*, elemente bajke prepoznajemo već u samom glavnom liku. *Veli Jože* je div koji služi „patuljcima“, odnosno ljudima. Bajkovita je i njegova nadljudska snaga, njegov opis ujedno karakterizira njegovu snagu i potlačenost: „*Orijaš, jak kao bik, kuštrave glave, razdrta odijela i prašan, buljio je u Mlečića i kesio zube, nalik na kudronju koji ne da na gospodarevo, ali i ne srće preko plotu.*“ (Nazor, 2001:18).

U nastavku se spominju čarolije i čarobni predmet (metla), motivi preuzeti iz bajke: „- *Tu je neka čarolija po srijedi - prozbori vitez Odo. - Začarane metle! - rekoše uz porugu građani!*“ (Nazor, 2001:75).

Jevgenij Paščenko spominje *Velog Jožu* u kontekstu mitskog osloboditelja „koji će preporoditi domovinu, vratiti veličanstvenu prošlost i stvoriti uvjete za dostojanstveni život“ (Paščenko, 2011:149). Također, spominje se i *Polifem*, jednooki kiklop iz Homerove *Odiseje* u svojstvu pretka te za dočaravanje nadnaravne divovske snage.

Za pjesme ispjevane u *Velom Joži*, Nazor je zasigurno imao uzor u narodnim lirskim i epskim pjesmama. One pjevaju o nekom važnom liku i njegovu junaštvu, koncentrirane su na jednu epizodu, a u svojoj strukturi mogu sadržavati neki važan događaj (Botica, 2013:245): „Div se nasmjehnu i uspravi. Muklo i hrapavo započe svoju pjesmu:

*Lepo li mi lov lovil je va zelenoj šumi našoj Ban
Dragonja mladi.
Va ruki mu desnoj sjala glatka kremen a sekira.
Rušile se stene gorske pod nogóm njegovom teškom,
Tice plahe su kričale i šumela mrka šuma,
Šuma motovúnska.
Lepo li mi mladi bane grdu zver lugóm progoni.
Sve šušti brada mu črna, viju mu se vlasí dugi.
Tule rogi, momak kliče, a medved od boli riče,
Medved motovúnski.*“ (Nazor, 2001:31)

U nastavku pjesme *Jože* pjeva o slavi bana *Dragonje* i prošlih vremena u kojima su divovi živjeli sretno i slobodno, do pojave ljudi. Tu se usmenoknjiževna tradicija bajke očituje u transformaciji oklopljenih vitezova u *gvozdene patuljke*, dok su *Besi i Jadi* koji spadaju divove nazivi za mitološke zle duhove (Nazor, 2011:34).

Odlike narodnog lirskog stvaralaštva uočavamo u naglašenoj figurativnosti. Česte su figure ponavljanja (anafora, epifora, anadiploza), kao i figure riječi ili tropa: metafora, metonimija, alegorija, simbol, personifikacija i dr. (Botica, 2013:259). Navedeno odlike primjećujemo u stihovima koje div *Galiot* pjeva u trećem dijelu:

„Pokle su me prikovali zlizane za ove daski, Ja
nisán već doma videl ni svoje zagledâl majki.
Si l' cêla mi, kuća bela?
Si l' mi, majko, prebolela? More, more sinje!
Pokle su me zakopali va ovu drvenu rakvu, Videl
nis' bora va šume ni na nebe sunce žárko.
Si l' se, drevo, osušilo? Si l' se, sunce, ugasilo?
More, more sinje!“ (Nazor, 2011:45-46).

Veli Jože je za istraživanje suodnosa usmene i pisane književnosti vrlo pogodno književno djelo. Iako je ponegdje teško razumljiv radi stiliziranog jezika i dijalektalnog govora, donosi mnogo usmenoknjiževnih elemenata. Bajkovitost koja se ogleda u opisima prostora i likova, mitologija u nazivlju i funkciji likova te narodna epsko-lirsko podloga pjesmama (kroz korištenje tradicionalnih stilskih figura) neka su od njih. Iako nije jednostavan za čitanje kao prethodna djela, mladi čitatelj će uz tumač nepozatih pojmova u knjizi vrlo lako saznati sve potrebne informacije za čitanje te uroniti u svijet tradicionalne riječi i moderne misli o slobodi i jednakosti.

3.4 Mato Lovrak, *Vlak u snijegu*

Mato Lovrak (1899.-1974.) rođen je u Velikom Grđevcu kraj Bjelovara. Iako je u jednom periodu života razmišljao da postane glumac ili redatelj, kao mlad postaje učitelj i posvećuje daljnji život radu s djecom, pisanju pedagoških osvrti i iznad svega, dječjih romana. Simboli škole i sela bili su važni za njegov književni razvoj. Samom autoru djetinjstvo je budilo lijepa sjećanja te je elemente seoskog rada i igre integrirao u svoja djela kao idealan spoj. U književnosti se javio pripovijetkom *Strašan san*, dok su njegovi dramski tekstovi danas gotovo zaboravljeni. Njegovi dječji romani, *Vlak u Snijegu* i *Družba Pere Kvržice* djela su po kojima je Lovrak ušao u kanon dječje književnosti i čije su kasnije recepcije nadživjele samog autora i vrijeme „sintetičkog realizma“³ u književnosti (Hranjec, 2006:72-77).

Vlak u snijegu dječji je roman, tiskan i objavljen 1933. U prvom izdanju zvao se *Djeca Velikog Sela*, a velika popularnost romana kroz naredna desetljeća dovela je 1970. i do njegove ekranizacije. Radnja romana započinje romantičarskim opisom škole i svega što ona izaziva u mještanima sela, od najmlađih, do onih koji već pohađaju nastavu. Nastavlja se upoznavanjem s glavnim likovima koji žive u Jabukovcu, ali ne putuju zajedno; *Draga*, *Pero* i *Ljuban* imaju zajedničku prošlost, koja je negativno utjecala na njihovo prijateljstvo. U nastavku je od strane učitelja objavljena ideja o osnivanju zadruga. Glasali su učenici, a za domaćina je naposljetku izabran *Ljuban*. Dogovoreno je putovanje u grad na poziv liječnika, a događaj je bila higijenska izložba. Početkom veljače odlaze u Zagreb, a po povratku zapadaju u strašnu mećavu. Unatoč snježnoj oluji, mladi zadrugari zajedničkim snagama pomažu iskopati stroj iz snijega te uspijevaju doći kući prije nego što nastupe ozbiljniji problemi (bolesna *Draga*). Naposljetku i glavni junaci pređu preko svojih nesuglasica te odlaze svojim domovima pomireni.

Lovrak se u pisanju služio sažetim rečenicama i objektivnim realističkim načinom pisanja te je u dječje romane nježno i suptilno unosio i svoje pedagoške stavove. Za njega kolektiv ima nadmoć nad pojedincem te se svijest o tome treba razvijati kroz školovanje. Također, dijete se

³ Pojam koji u književnu terminologiju prema Stjepanu Hranjecu uvodi Miroslav Šicel.

treba upućivati na rad: „Hoćemo li da nam dijete postane radno disciplinirano, treba ga od malih nogu navikavati na rad. Ne riječima, nego radom.“ (Lovrak, 1955:360).

Za razliku od prethodno navedenih romana i njihove interferencije s usmenom književnošću, *Vlak u snijegu* je ponešto „škrtiji“ fantastičnim elementima, ali se u nekim primjerima usmenoknjiževna tradicija i narodna kultura i dalje očituju.

Likovi imaju obična imena, česta u hrvatskom tradicionalnom imenoslovlju. Likovi se dijele na dobre i zle te na bogate i siromašne, s tim da bogati imaju lošije ljudske karakteristike od siromašnih. Ta je slika o novcu, odnosno autorov stav o njemu povezan s tradicijom u kojoj „Novac kvari ljude“⁴, dok se siromaštvo povezuje s poštenim, mukotrpnim radom.

U drugom poglavlju romana uočavamo motiv igre vjenčanja:

„Dugo se zatim vijećalo dok su ustanovili tko će biti mladoženja. Bit će Pero, što mu kosa strši kao u ježa. Izabrali su i barjaktara i debelog kuma. Bile su djeveruše, a jedan je dječak bio pop, i taj ih je trebao vjenčati.“ ... „Trgali su čitave polovine majčinih skutova ili bluza za barjak. Na vrh štapova vezali su ruže. Oni koji su trebali biti muzikaši donijeli su od kuće poklopce od lonaca, pištaljke i stare trublje. Da čujete samo taj divni orkestar“... „Barjaktari i debeli kum nosit će boce s vodom kao da je u njima vino. Oni će se gegati, kao da su pijani, i pjevat će: "Oj, djevojko, draga dušo moja!" ... Mlada će se ukočiti, morat će se stidjeti i neće smjeti ništa brbljati. A da zapjeva? Bože sačuvaj! Mora imati vijenac na glavi, a visit će joj dugi ručnik s glave do zemlje. Mladoženja, opet, mora biti trijezan i ne smije se gegati. Djeveruše će imati vijenac cvijeća oko glave i u rukama će nositi kitu cvijeća. One će se morati jako derati pjevajući, da svatovi budu veseliji. Da ne bi izgledalo kao da im je krivo što se njihova drugarica udaje prije njih! ... „Svi će svatovski gosti biti okićeni ružmarinom“ (Lovrak, 2009:19-20).

⁴ Narodna poslovice

Lovrak unosi sve značajke pravog vjenčanja u ovu igru, opisujući potanko detalje i upisujući suptilno u dječje glave tradiciju narodnih svadbenih običaja: mlada i mladoženja, barjaktar i barjak, kum, djeveruše, glazba, hrana, piće i na kraju pjesma koja se zaista pjevala na vjenčanjima. Također spominje i vjenac od ružmarina, koji je još u grčkoj mitologiji simbolizirao vjernost i besmrtnost. Da bi lakše odlučili koja od djevojčica će biti mlada u igri, koriste formu brojalice:

„Tri mesara buhu klala

Buha sim, buha tam,

Buha im utekla van!“ (Lovrak:2009:19)

Na odlasku iz sela vlakom prema gradu, djeca su zapjevala:

„Zbogom, premila majko!

Mi ćemo se dijeliti!

Što ću ja jadan činiti

Daleko od tebe?!“ (Lovrak, 2009:51)

Iako u literaturi nisu navedeni nikakvi poticaji Lovraku za ovu jednostavnu pjesmu, poprilično sličnu strukturu nalazimo u jednoj od testova pjesama folklorne glazbe:

„Zbogom nearna vilo

Vrime se nan diliti,

Ca ću jadan ciniti

Daleko od tebe;

Ca ću jadan ciniti

Daleko od tebe.“ (Buble, 1990:103)

Također, Lovrak oplemenjuje jezičnu konstrukciju djela unošenjem svima poznatih frazema:

„Pero se okrenuo bijesno, i sav u srdžbi, u želji da im se osveti, pokazao im –figu u džepu!“...

„*Ne klaraj tu više! Dosta si lagao! Ne bi to već ni pas s maslom pojeo!*“ (Lovrak, 2009:2944)

Izravno fantastični elementi nisu uočeni, iako bismo snijeg (mećavu, oluju) u romanu mogli odrediti kao sekundarno personificiran; mada je snijeg prirodna, a ne natprirodna pojava, promatrajući iz perspektive mladog čitaoca roman u cjelini, možemo mu pripisati neka obilježja imaginarnog lika, protiv kojeg se zadrugari bore u želji da što prije stignu u selo. Također, u romanu se spominje kako Perina tetka živi „*Tamo negdje u devetom selu iza devete šume*“ (Lovrak, 2009:38), što podsjeća na jezik bajke i narodne priče.

Vlak u snijegu odlično dočarava razvoj dječjeg realističnog romana u kojem se fantastična priča zamjenjuje stvarnim događajima, a dječji problemi postaju realni, vezani uz njihovu svakodnevicu. Naglašena je odgojna razina romana, koju jednim dijelom možemo pripisati i Lovrakovom učiteljskom pozivu. Unatoč realističkoj težnji i jezičnoj pročišćenosti djela, usmenoknjiževni elementi su uočeni na kako na jezičnom, tako i na prostornom planu.

4. Zaključak

Usmena i pisana riječ u povijesti književnosti supostoje kao dva vida književne komunikacije koji su uvijek u interferentnom procesu. Usmena je književnost bila uvijek kronološki prva, jer njezino postojanje seže sve do agrafijske razvojne faze. Kako se razvijala hrvatska književnost, tako se tradicionalni utjecaj usmene književnosti mijenjao. Od prvih najstarijih elemenata usmene književnosti na pločama, u zakonskim spisima ili listinama (koji su bili samo rubno književna djela), preko autorskih djela hrvatskih književnika srednjeg vijeka, renesanse, baroka, prosvjetiteljstva, hrvatskog romantizma i realizma pa do suvremene hrvatske književnosti, usmena je tradicija nalazila put u pisanim djelima.

Na otprilike pola puta, počela su se stvarati prva književna djela koja su bila namjenski pisana za djecu. U Europi je razvoj dječje književnosti započeo u 17. stoljeću, dok je u hrvatskoj nastupio 100 godina kasnije. S razvojem svjetske i hrvatske dječje književnosti, mijenjala se i njezina namjena: sve više je bivala zabavna, a didaktička, religiozna i moralizatorska razina ostale su rubno prisutne. Od bajke, basne, legende ili mita, do narodnih epskih i lirskih pjesama, brojalica, zagonetki i sl., usmenoknjiževni oblici ulazili su u pisanu dječju književnost na različitim razinama i sa mnogostруким funkcijama. Ponekad se narodna tradicija očitovala u općoj atmosferi djela i oživljenim pjesničkim slikama doma i djetinjstva, a ponekad je svjesno preuzeta usmenoknjiževna struktura, na idejnom planu isprepletana s autorskom pričom.

U *Zlatnim je dancima* unošenje usmenoknjiževnih elemenata bilo potaknuto Truhelkinom ljubavlju prema domovini, a svrha joj je bila poučiti i približiti djeci narodnu tradiciju i običaje.

U *Pričama iz davnine*, usmenoknjiževni elementi potaknuti su zanimanjem Ivane BrlićMažuranić za slavensku mitologiju i prostor bajke, koji je blizak dječjem pogledu na svijet. Izražena religioznost i crtanje likova koji utjelovljuju tradicionalne ljudske osobine, djeci su približena jednostavnim jezikom, na razini shvaćanja koja je dostupno i najmlađim čitateljima.

U *Velom Joži* Nazor poticaje za pisanje nalazi u bajci i mitu, iz kojih preuzima opise i imena pojedinih likova, dok usmeno lirsko i epsko stvaralaštvo koristi za provlačenje teme oslobođenja od potlačenosti; metaforički progovara o hrvatskim idejama samostalnosti i neovisnosti našeg naroda. Iako mladom čitatelju neka od navedenih značenja nisu dostupna za razumijevanje, na podsvjesnoj razini ona sigurno ostaju trajno zapisana. Samo je djelo uz tumač

unutar knjige dovoljno jednostavno da djeci simbolički prikaže važnost jednakosti i autentičnosti u društvu.

Vlak u snijegu predstavlja realistični dječji roman u kojem je vidljiv svojevrsan odmak od karakterističnih usmenoknjiževnih obilježja u pisanom stvaralaštvu za djecu. Ipak, Lovrak u svojem romanu i dalje zadržava neke elemente narodne tradicije, iako nema bajkovitu podlogu; u tekstu pronalazimo elemente narodnih običaja, pjesama, brojalica i folklora.

Zaključuje se kako je suodnos usmene i pisane književnosti trajan, dok se na njihovu razvojnom putu kroz povijest mijenjaju faze, načini i oblici u kojima one supostoje, uvijek u nekom neprekidnom korelacijskom odnosu.

5. Popis literature

1. Banov-Depope, Estela. 2005. *Suodnosi usmene i pisane književnosti*. Rijeka 2005: HFD (hrvatsko filološko društvo).
2. Banov-Depope, Estela. 2011. *Zvuci i znaci: Interkulturalne i intermedijalne kroatističke studije*. Zagreb: Leykman international.
3. Bacalja, R. i suradnici.. 2017. *Mit i dječja književnost*, Zagreb, Hrvatski pedagoškknjiževni zbor
4. Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bošković-Stulli, Maja. 1978. *Usmena i pučka književnost*. U: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 1. Zagreb: Liber Mladost.
6. Bošković-Stulli, M. 2012. Maja Bošković-Stulli o bajci, *Libri & Liberi*, 2012, 1 (2) <https://hrcak.srce.hr/file/148279>
7. Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb:Mladost
8. Brešić, Vinko. *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*. Kritičko izdanje. Bajke i basne. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod. 2010.
9. Brlić-Mažuranić, Ivana. 2019. *Priče iz davnine*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Brlić-Mažuranić, Ivana. 1970. *Zbornik radova o I.B.Mažuranić*, ur. Jelčić, D., Skok, J., Šegedin,P., Šicel., M, Vaupotić, M., Zagreb: Mladost, str.72-73.
11. Buble, Nikola. *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975., Čakavska rič : Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. XVIII No. 2*, str. 51 – 108.
12. Crnković, Milan; Težak, Dubravka. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
13. Engler, T., Kos-Lajtman, A. 2011. *Bajkopisna diseminacija mitoloških motiva u Pričama iz davnine I. Brlić-Mažuranić na primjeru intertekstualnih poveznica s leksikonom A. Tkanyja. // Studia mythologica Slavica. XIV (2011) https://bib.irb.hr/datoteka/554002.EKL_Bajkopisna_diseminacija_PID.pdf*
14. Hranjec, Stjepan. 2006. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Kekez, Josip. 1988. *Prva hrvatska rečenica*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
16. Kekez, Josip. 1998. *Usmena književnost* u. *Uvod u književnost*. ur. Škreb, Zdenko; Stamać, Ante. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

17. Kežman, Petra. 2019. *Utjecaj usmene književnosti na suvremenu hrvatsku dječju prozu*. Zagreb: Diplomski rad
18. Kombol, Mihovil; Prosperov Novak, Slobodan. 1992. *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*. Zagreb: Školska knjiga.
19. Kos-Lajtman, Andriana; Turza-Bodan, Tamara. 2010. *Utjecaj usmenoknjiževnog i mitološkog supstrata Varaždinskog kraja na književni rad Ivane Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Izvorni znanstveni članak.
20. Kos-Lajtman, Andriana. 2008. *Usmena književnost u Hrvatskim osnovnoškolskim čitankama za više razrede*. Izvorni znanstveni rad.
21. Kos-Lajtman, Andrijana, Tamara Turza-Bogdan. Utjecaj usmenoknjiževnih i mitoloških tvorevina varaždinskog kraja na književni rad Ivane Brlić-Mažuranić. *Narodna umjetnost* 47 (2): 175–190. 2010.
22. Lovrak, Mato. 2004. *Vlak u snijegu*. Zagreb: Mozaik knjiga.
23. Nazor, Vladimir. 2001. *Veli Jože*. Zagreb: Mozaik knjiga.
24. Paščenko, Jevgenij. *Mitološka simbolika u Nazorovom stvaralaštvu*. <https://hrcak.srce.hr/file/128560> (zadnji posjet 17. 6. 2023.)
25. Sunara, Nikola. *Usmena književnost u povijestima svjetske književnosti*. https://stilistika.org/images/pdf/26_Periferno_Sunara.pdf (zadnji posjet 23. 8. 2023.)
26. Skok, Joža. (1979). *Sunčana livada djetinjstva*. Zagreb: Nasa djeca.
27. Šicel, Miroslav. 2005. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga 2: *Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak
28. Šicel, Miroslav. 1988. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga 5: *Moderna*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
29. Škreb, Zdenko; Stamać, Ante. 1998. *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
30. Truhelka, Jagoda. 2004. *Zlatni danci*. Zagreb: Znanje.
31. Živančević, Milorad; Frangeš, Ivo. 1975. *Ilirizam i realizam*. U: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 4. Zagreb: Liber Mladost.